

Надьон В. В.,
*докторка юридичних наук,
професорка, професорка кафедри
цивільного права № 2 Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

**ПЕРЕДДОГОВІРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СВІТЛІ
РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ
ЗАКОНОДАВЧОГО ДОСВІДУ КРАЇН ЄС**

З 2020 р. в Україні розпочато процес рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства, зумовлений низкою економічних, політичних і правових чинників та передумов. При цьому йдеться про докорінне та системне оновлення усіх книг Цивільного кодексу України 2003 р. (далі ЦК – України) з урахуванням законодавчого досвіду в цій сфері, переважно, Німеччини та Франції, а також інших країн ЄС. Автори Концепції оновлення ЦК України стверджують, що потреба рекодифікації витікає з логіки подальшої системної трансформації суспільства, в тому числі щодо формування реальної й ефективної ринкової економіки як

невід'ємної складової громадянського суспільства та євроінтеграційної спрямованості всіх компонентів суспільства [1].

Забезпечення стабільності цивільного обороту, лібералізація умов ведення бізнесу та необхідність посилення захисту прав та інтересів слабкої сторони, правовідносини вимагають імплементації до ЦК України норм, які передбачали б відповідальність недобросовісного учасника на стадії до вступу в договірні правовідносини [1]. Мова йде про переддоговірну відповідальність.

У доктрині та практиці України та країнах ЄС існує три підходи до правової природи переддоговірної відповідальності: 1) переддоговірна відповідальність має договірний характер; 2) переддоговірна відповідальність має недоговірний характер; 3) переддоговірна відповідальність має самостійний характер (самостійну правову природу).

Так, Р. Ієрінг вважав, що переддоговірна відповідальність повинна відноситися за своєю природою переважно до договірної відповідальності [2]. Підтримуючи таку позицію, у літературі висловлюється думка про те, що у разі, якщо порушення переддоговірних обов'язків виявляється після укладення договору та не тягне за собою його недійсність, переддоговірні обов'язки слід розглядати як обов'язки, що виникають за договором. Таким чином, їх порушення має приводити до порушення договору та виникнення договірної відповідальності. Такий висновок відображено й у практиці Верховного суду Естонії: *«якщо порушення переддоговірних обов'язків виявляється після укладання дійсного договору, відносини сторін слід розглядати як єдине договірне зобов'язання, зміст якого складають крім зобов'язань, що випливають із самого договору, також зобов'язання, що існували між сторонами до укладання договору»*. З таким рішенням складно погодитися. Так, на нашу думку, вступ у переддоговірні (за аналогією з договірними) правовідносини, тягне за собою, виникнення у суб'єктів таких відносин самостійних прав та обов'язків, порушення яких є підставою для притягнення до відповідальності. Видається щонайменше дивним, що при стягненні збитків за недобросовісне ведення переговорів можливо посилатися, наприклад, на неналежне (недобросовісне) виконання договору, що було б логічно з позиції Верховного суду Естонії.

Договірний характер переддоговірної відповідальності закріплено у ст. 1337 Цивільного кодексу Італії, обов'язок добросовісно вести переговори визначено як складову частину інституту укладання договору, а відповідальність за порушення цього обов'язку є різновидом договірної відповідальності [3, с. 833].

Французький цивільний кодекс (далі – ФЦК) не звільняє учасника переговорів від відповідальності за збитки, завдані іншим учасникам своїми винними діями на будь-якій стадії переговорів. Водночас абз. 2 ст. 1112 ФЦК передбачає, що відшкодування збитків, завданих на стадії

переговорів, не може мати на меті компенсацію неотримання тих доходів, які очікувалися в результаті укладеного договору (така відповідальність має недоговірну природу, якщо лише сторони переговорів не уклали між собою правочин, що регламентує їх відносини під час ведення переговорів). Правовідносини відшкодування шкоди – це передбачені нормами цивільного законодавства, цивільних охоронних правовідносин, що виникають внаслідок завдання шкоди суб'єкту цивільних прав і виражаються у праві потерпілого на відшкодування завданої йому шкоди та обов'язку особи, яка завдала шкоду, або суб'єкта, вказаного у законі, відшкодувати завдану шкоду [4, с. 6]. У Великобританії добросовісна сторона у разі неналежної поведінки іншої сторони в процесі переговорів, для захисту своїх інтересів, може застосувати один із таких засобів: вимога про застосування деліктної відповідальності за недбале (хибне) твердження у процесі переговорів на підставі прецеденту *Hedley Byrne vs Heller* (1964), вимога щодо застосування деліктної відповідальності за умисне чи невинне спотворення інформації на підставі акта про хибні заяви 1967 р. [5, с. 833–834].

Щодо переддоговірної відповідальності як самостійного різновиду цивільно-правової відповідальності (доктрина *culpa in contrahendo*). Даний варіант переддоговірної відповідальності вироблений у праві Німеччини, де застосовується як єдино можливий підхід: процедури укладання договору протікають відповідно до домовленостей сторін про добросовісне узгодження умов договору та про його укладення. Розповсюдженню доктрини *culpa in contrahendo* сприяє міжнародна правотворчість. Наприклад, у Принципах міжнародних комерційних договорів (Принципи УНІДРУА) міститься ст. 2.15 «Недобросовісні переговори» (1. *Сторона вільна проводити переговори та не несе відповідальності за недосягнення згоди. 2. Однак сторона, яка веде або перериває переговори недобросовісно, є відповідальною за втрати, завдані іншій стороні. 3. Недобросовісним, зокрема, є вступ стороною до переговорів або їх продовження за відсутності наміру досягти згоди з іншою стороною*), закріплюючи модель переддоговірної відповідальності.

Таким чином, сучасною тенденцією розвитку інституту переддоговірної відповідальності є поступове витіснення доктриною *culpa in contrahendo* «деліктного» та «договірного» підходів із національного права різних країн. Яскравим прикладом цього є закріплення *culpa in contrahendo* у Правилах (ЄС) № 864/2007 Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу про право, що застосовується до недоговірних зобов'язань (*Rome II Regulations*) [6]. Вказані Правила безпосередньо застосовуються на території країн-учасниць ЄС (за винятком Данії) з 11 січня 2009 р.

Однак, слід зазначити, що деякі держави (наприклад, Португалія) взагалі не виробили єдиної позиції у практиці застосування

переддоговірної відповідальності. В одних конкретних ситуаціях вона визначається як договірна, в інших як деліктна. Відмінності у законодавстві стримували розвиток міжнародної торгівлі та зажадали уніфікованого підходу до вирішення колізійного питання. Від узгодженої між державами позиції також залежить вибір колізійної норми. Відсутність практично погодженої позиції впливає передбачуваність рішення суду.

Вибір права, застосовуваного до переддоговірної відповідальності, пов'язані з труднощами визначення критерію найбільш значимого (тісно пов'язаного з цим правовідношенням) моменту чи факту. Насамперед, це стосується таких колізійних прив'язок, як місце заподіяння шкоди або місце знаходження сторін переддоговірного правовідношення. Критерії вибору застосовного права робили актуальним завдання уніфікації колізійного питання, яке було вирішено в результаті ухвалення Регламенту Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу від 11 липня 2007 р. № 864/2007 «Про право, що підлягає застосуванню до недоговірних зобов'язань» (далі – Регламент Рим II), що містить спеціальну колізійну норму про право, що підлягає застосуванню до *culpa in contrahendo* (ст. 12). У результаті набуття чинності Регламенту Рим II у багатьох актах держав – членів ЄС з'явилося пряме посилання на належні застосування положень Регламенту.

Тенденцією розвитку колізійного регулювання переддоговірних відносин є закріплення принципу автономії волі сторін. Про це свідчать Регламент Рим II, у ст. 14 допускається укладення сторонами домовленості про вибір права, що підлягає застосуванню до переддоговірної відповідальності, так і прийняті в рамках Гаазької конференції з міжнародного приватного права, Гаазькі принципи щодо вибору права, що підлягає застосуванню до міжнародних комерційних договорів, згідно з якими принцип автономії волі сторін поширюється і на переддоговірні відносини сторін.

На думку сучасних науковців, переддоговірна відповідальність не може бути віднесена ні до договірної, ні до деліктної: договірна відповідальність не може виникнути за відсутності укладеного сторонами дійсного договору, а деліктне право, що передбачає іншу послідовність подій (протиправні дії – шкода інтересам, що охороняється законом, підлягає відшкодуванню), виявляється непридатним для формулювання правил про переддоговірну відповідальність. Однак у зв'язку з тим, що формальною підставою інституту *culpa in contrahendo* є норми договірної права, а збитки, що підлягають відшкодуванню стороні, яка потерпіла від *culpa in contrahendo*, пов'язані з її витратами, понесеними у зв'язку з підготовкою до укладання договору, які у разі укладання недійсного чи не вигідного для потерпілого договору, а також у разі неукладання договору стають марними, слід визнати, що ця відповідальність за своїми характеристиками наближена до договірної, тобто є квазідоговірною.

Таким чином, *переддоговірна відповідальність має особливу правову природу, а саме: виникає з переддоговірних відносин, які є самостійними правовідносинами у системі приватного права, про що свідчить наявність самостійного предмета, переддоговірних прав, обов'язків сторін, цивільно-правової відповідальності за порушення сторонами своїх зобов'язань, а також системи норм матеріально-правового та колізійного регулювання у національному законодавстві різних країн.*

Список використаних джерел

1. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.
2. Jhering R. V. Culpa in contrahendo oder Schadensersatz bei nichtigen oder nicht zur Perfektion gelangten Verträgen. *Jherings Jahrbücher*. Bd. 4. 1861.
3. Fawcett J., Carruthers J. Cheshire, North & Fawcett Private. International Law. 14th ed. N.Y: Oxford University Press Inc. 2008. P. 833.
4. Ківалова Т. С. Зобов'язання відшкодування шкоди за цивільним законодавством України: теоретичні проблеми : автореф. дис ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2008. 32 с.
5. Fawcett J., Carruthers J. Cheshire, North & Fawcett Private. International Law. 14th ed. N.Y: Oxford University Press Inc. 2008. P. 833–834.
6. Regulation (EC) No 864/2007 of the European Parliament and of the Council on the law applicable to noncontractual obligations (Rome II). URL: http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=Regulation&an_doc=2007&nu_doc=864).